

УДК 338.436

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

МАНЖУРА О. В.,
*кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора Полтавського
кооперативного технікуму, м. Полтава*

Розкрито сутність інтеграції як невід'ємної риси сільськогосподарських кооперативів нового покоління. Охарактеризовано зміст горизонтальної, вертикальної, виробничої кооперації у сільському господарстві, а також форм вертикальної інтеграції – контрактної, асоціативної, поглинаючої. Визначено мотиваційні механізми формування інтегрованої кооперативної структури.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація; інтеграційні процеси; горизонтальна; вертикальна; виробнича.

Раскрыта сущность интеграции как неотъемлемой черты сельскохозяйственных кооперативов нового поколения. Охарактеризовано содержание горизонтальной, вертикальной, производственной кооперации в сельском хозяйстве, а также форм вертикальной интеграции – контрактной, ассоциативной, поглощающей. Определены мотивационные механизмы формирования интегрированной кооперативной структуры.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация; интеграционные процессы; горизонтальная; вертикальная; производственная.

Essence of integration is exposed as an inalienable line of agricultural cooperative stores of new generation. Maintenance of horizontal, vertical, productive co-operation is described in agriculture, and also forms of vertical integration - by a contract, associative, absorptive. The motivational mechanisms of forming of computer-integrated co-operative structure are certain.

Key words: agricultural co-operation; integration processes; is horizontal; vertical; productive.

Постановка проблеми та її зв'язок із найважливішими науковими й практичними завданнями. В агробізнесі розвинених країн поширеними є інтеграційні об'єднання на кооперативних засадах, які дозволяють сільськогосподарським товаровиробникам зменшувати транзакційні витрати, використовувати синергетичний ефект від групової дії і створювати протекціоністські бар'єри для експансії посередників [1]. Сучасному етапу розвитку вітчизняного аграрного ринку притаманна зростаюча конкуренція з боку агрохолдингових структур, концентрація капіталу та неконтрольована експансія непродуктивного посередництва у сфері агробізнесу. У цих умовах зростає діяльність сільськогосподарських виробничих і обслуговуючих кооперативів, які відіграють важливу економічну роль у розв'язанні продовольчої проблеми та виконують значну соціальну місію. Формування інтегрованих кооперативних структур в аграрному секторі дозволить подолати «ізольованість» окремих суб'єктів ринкових відносин і посилити на цій основі їх конкурентоспроможність [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проблеми формування інтеграційних зв'язків у сільському господарстві досліджуються багатьма авторами. Власенко О.П. використано синергетичний підхід для методологічного обґрунтування системного розвитку кооперативного сектора з виокремленням структуроутворюючих чинників формування багаторівневої горизонтально та вертикально інтегрованої дисипативної кооперативної системи [3]. Зважаючи на те, що дисипація – це стійкий стан, що виникає в нерівноважному середовищі за розсіювання

енергії, яка поступає ззовні, дисипативна система є стаціонарною відкритою або нерівноважною відкритою системою. Високо оцінюючи науковий доробок авторів, які займаються проблемами розвитку аграрного ринку, слід наголосити, що у наукових публікаціях бракує системного погляду на інтеграційні процеси у сільськогосподарській кооперації.

Метою статті є з'ясування тенденцій та перспектив розвитку інтеграційних процесів у сільськогосподарській кооперації України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кооперативи нового покоління створюються на основі інтеграції всіх ланок виробництва та переробки сільськогосподарської продукції з метою випуску та реалізації безпосередньо споживачам готових до споживання продуктів харчування. Це дозволяє товаровиробникам об'єднуватися на основі контрактів або кооперативних форм взаємодії і контролювати отримання своєї частки доходів від продажу кінцевих продовольчих товарів й витрат на придбання необхідних ресурсів для їх роботи [4].

Виникнення і розвиток кооперативної ініціативи може розглядатися у трьох організаційних аспектах: первинному (виробничому); кооперативних спілок і асоціацій; асоціацій кооперативів та кооперативних федерацій. Організаційний механізм розвитку агропромислової інтеграції на кооперативній основі включає створення інтегрованих агроформувань шляхом органічного синтезу взаємопов'язаної діяльності сільськогосподарських виробників сировини, агросервісних і переробних підприємств та торговельних організацій, забезпечує прискорене впровадження на виробництві прогресивних технологій, налагодження організаційно-технологічних зв'язків, удосконалення економічних відносин для підвищення ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу [5]. Кооперативні процеси у сільському господарстві носять характер горизонтальної, вертикальної та виробничої кооперації.

Виробнича інтеграція передбачає взаємодію сільськогосподарських та переробних кооперативів при вирощуванні продукції рослинництва та виробництві продукції тваринництва, яка в подальшому надходить на промислову переробку.

Горизонтальна інтеграція досягає економічних результатів через поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств з однотипним або близьким за характером діяльності з виробництва зерна, м'яса та інших продуктів (об'єднання, асоціації, союзи сільськогосподарських товаровиробників). Горизонтальна інтеграція за змістом може мати виробничу, фінансово-кредитну, освітньо-консультаційну та соціальну спрямованість і може бути подана об'єднаннями кооперативів і стратегічними альянсами з іншими підприємствами. Перспективною формою поширення кооперації може стати кооперативна асоціація [6]. Під «асоціацією кооперативів» розуміють об'єднання, засноване кооперативами різних видів на умовах членства та добровільності діяльності, пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом, та передбачає постійний моніторинг усіх процесів в них і надання своїм членам інформаційної, консультаційної та іншої допомоги. Важливим кроком в організаційно-методичному забезпеченні перспективного розвитку сільського господарства є створення спілок фермерів; спілок селян-співвласників тощо [7].

Перспективними є також інтеграційні процеси між обслуговуючими кооперативами та кредитними спілками. Маючи однакові ідеологічні й методологічні засади, ці організації співпрацюватимуть у подоланні дефіциту фінансових ресурсів для розвитку обслуговуючої кооперації, що забезпечуватиме потрібний обіг коштів кредитних спілок, як цього вимагають інтереси вкладників. Це сприятиме формуванню принципово нового джерела інвестування розвитку агропромислового виробництва.

Вертикальна сільськогосподарська інтеграція – об'єднання в єдиний технологічний процес усіх або основних ланок виробництва й обороту сільськогосподарської продукції [8]. Вертикальна інтеграція – розвинена форма усупільнення виробництва, концентрації, кооперації та поділу праці, яка може мати галузевий і міжгалузевий характер. Вертикальна інтеграція має на меті гарантувати постачання сільськогосподарської сировини, його переробку та реалізацію кінцевого продукту. Вона характерна для підприємств, пов'язаних єдиною метою: виробництво – переробка – реалізація – обслуговування. Діють також цільові об'єднання, які

виконують частину маркетингових функцій: дослідження кон'юнктури ринку, інновацій, ціноутворення тощо. Таким чином, у вертикальній інтеграції виділяється виробничий і маркетинговий напрями.

Формами вертикальної інтеграції є: багатогалузеві сільськогосподарські виробничі кооперативи, які доводять сільськогосподарську продукцію до споживача (заготівля, переробка, зберігання, транспортування, реалізація). Вертикальна кооперація являє собою взаємодією підприємств, які не беруть безпосередньої участі у сільськогосподарському виробництві, а створюються для співробітництва у поствиробничій (маркетинговій) або довиробничій (постачальницькій) сфері ринкової діяльності. Це виробничі кооперативи з функціями постачання, маркетингу і обслуговування.

Сільськогосподарські кооперативи передбачають існування трьох типів ефективних варіантів вертикальної форми інтеграції [9]: кооперативні підприємства, що не мають організаційних зв'язків з колишньою організаційною структурою сільського господарства, але можуть обслуговувати усіх бажаючих, хто відповідає вимогам кооперативу; реорганізоване колективне господарство в кооперативне об'єднання своїх первинних підрозділів – юридичних осіб, функції якого полягають в реалізації продукції, організації матеріально-технічного постачання, наданні інших послуг; об'єднання кооперативів за територіальними або галузевими ознаками із статусом юридичної особи при збереженні статусу юридичної особи та повної господарської самостійності первинних кооперативів, що увійшли до кооперативного об'єднання.

Формами вертикальної інтеграції є: контрактна (базується на договорі про співпрацю або контракті), асоціативна (об'єднання зусиль та ресурсів для ведення спільної діяльності на корпоративних засадах), поглинаюча (об'єднання на основі викупу або придбання одним підприємством іншого) [10]. Особливістю асоціативної вертикальної інтеграції є двоїстий характер асоціації: з одного боку, вона надає послуги своїм засновникам і є їхньою власністю, з іншого – виконує функції інтегратора, координує і узгоджує діяльність сільськогосподарських підприємств. Особливістю поглинаючої вертикальної інтеграції є те, що сільськогосподарські підприємства втрачають статус юридичної особи.

Вертикальна сільськогосподарська кооперація ґрунтується на взаємозв'язках обслуговуючих кооперативів із виробничими шляхом гарантування реалізації виробленої сільськогосподарської продукції споживачам, а також надання постійної підтримки господарствам у виробництві цієї продукції. Створення кінцевого продукту за інтеграційного виробництва базується на поєднанні матеріально-технічних ресурсів, маркетингових, агросервісних послуг з боку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та земельних і трудових ресурсів з боку виробничих.

Вітчизняний досвід в умовах здійснюваних реформ свідчить про велику різноманітність коопераційних та інтеграційних форм. Основною організаційно-правовою формою кооперації та інтеграції в агропромисловому виробництві є об'єднання, що виступають у формі інтеграції – асоціації, агрохолдингів, агроконсорціумів, агроконцернів.

Мотиваційним механізмом формування інтегрованої кооперативної структури вбачається збільшення прибутку членів-власників через зменшення трансакційних витрат внаслідок орієнтації сукупних ресурсів на забезпечення необхідного рівня видатків, необхідних для ринкової адаптації і формування та закріплення конкурентних переваг. Основними інструментами зазначених заходів є маркетингові дослідження, бізнес-консалтинг, страхування, реструктуризація постачальницько-збутових каналів, інвестування у суміжні галузі й новітні технології, фінансування власних досліджень.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок за цим напрямком.

1. Інтеграція є невід'ємною рисою кооперативів нового покоління на основі синтезу взаємопов'язаної діяльності сільськогосподарських виробників сировини, агросервісних і переробних підприємств та торговельних організацій із метою впровадження інноваційних технологій і економії трансакційних витрат учасників об'єднання.

2. Кооперативні процеси у сільському господарстві носять характер горизонтальної, вертикальної, виробничої кооперації. Горизонтальна інтеграція передбачає об'єднання спеціалізованих сільськогосподарських підприємств з однотипним або близьким за характером видом діяльності, а також із кредитними спілками.

3. Вертикальна сільськогосподарська інтеграція поєднує процеси виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської діяльності, обслуговування виробничих сільськогосподарських кооперативів, дослідження кон'юнктури ринку, інновацій, ціноутворення тощо. Формами вертикальної інтеграції є: контрактна, асоціативна, поглинаюча.

Перспективи подальших пошуків (розробок) за даним напрямком полягають у обґрунтуванні механізмів фінансування відтворення основних засобів сільськогосподарських кооперативів.

Список використаних джерел

1. Власенко О. П. Управління трансакційними витратами в агробізнесі: автореф. дис. ... канд. екон. наук.: 08.00.04 / О. П. Власенко ; Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Житомир, 2009. – 20 с.
2. Буднік О. М. Становлення і розвиток підприємництва в аграрному секторі регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / О. М. Буднік ; Держ. агрокол. ун-т. – Житомир, 2006. – 20 с.
3. Ушкаренко Ю. В. Розвиток сільськогосподарської кооперації (теорія, методологія, практика): автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Ю. В. Ушкаренко; Житомир. нац. агрокол. ун-т. – Житомир, 2010. – 36 с.
4. Паска І. М. Організаційно-економічні передумови функціонування кооперативно-інтеграційних формувань в АПК: світовий досвід та українські реалії / І. М. Паска // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 1(18). – С.301-306.
5. Бех М. С. Формування ринкових відносин в аграрному секторі економіки на основі кооперації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / М. С. Бех; Терноп. держ. екон. ун-т. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
6. Остапенко О. М. Антикризове управління сільськогосподарськими виробничими кооперативами: автореф. ... канд. екон. наук. 08.00.04 / О. М. Остапенко; Луган. нац. аграр. ун-т. – Луганськ, 2008. – 20 с.
7. Сакун А. Ж. Основні напрями ефективного розвитку реформованих сільськогосподарських підприємств регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / А. Ж. Сакун; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2004. – 20 с.
8. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видав. центр «Академія», 2000. – 864 с.
9. Пуцентейло П. Р. Ефективність виробництва в підприємницьких структурах аграрної сфери: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / П. Р. Пуцентейло; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». – К., 2004. – 19 с.
10. Бойко Б. В. Розвиток інтеграції виробництва, переробки та реалізації продукції молочного скотарства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Б.В. Бойко; Держ. вищ. навч. закл. «Держ. агрокол. ун-т». – Житомир, 2006. – 20 с.